

Ambivalentní odkaz Millsovy *Sociologické imaginace**

JAN BALON**

Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Praha
Fakulta sociálních věd UK, Praha

The Ambivalent Legacy of Charles Wright Mills' *The Sociological Imagination*

Abstract: Charles Wright Mills wrote his renowned and bestselling *The Sociological Imagination* fifty years ago with the ambition of providing an alternative to the theoretically unsubstantial and methodologically inhibiting approaches that predominated at that time. His battle against the idea of a politically and morally neutral understanding of social inquiry was rhetorically compelling and anticipated the radical voices that would be heard in the late 1960s. It is argued in this article that probably the best lesson we can get from Mills has to do with his understanding of 'sociology as a profession'. His argument addresses crucially important questions about the public relevance of social inquiry and the underlying themes of social-scientific reflexivity, creativity, and non-conformity. However, despite his rhetorical force and stylistic brilliance, Mills' overall message is considered ambivalent. His concept of social inquiry based on identification of morally and politically relevant problems ultimately leads to the vaporisation of the very substance of social inquiry and to the institutional debilitation of the field as such. The resulting uncertainty concerning the basic means and ends of sociology, together with a hyper-tolerance towards the delineation of sociological research area, often leads to the identification of relevant problems on the basis of individual choice, inspiration, creativity, or imagination. It is suggested that this understanding of Mills' legacy usually results in the trivialisation and parody of the overall message embodied in *The Sociological Imagination*.

Keywords: imagination, creativity, identification of problems, value-neutrality, morally committed social inquiry.

Sociologický časopis/Czech Sociological Review, 2009, Vol. 45, No. 5: 1055–1072

Atmosféra při zasedání členů *Americké sociologické asociace* byla v roce 1968 intelektuálně a emocionálně vypjatá nejen z důvodu dramatických celospolečenských, politických a kulturních proměn, o jejichž výklad či interpretaci se přítomní socio-

* Tato stať vznikla za podpory GA ČR (projekt 401/09/P428 *Sociální vědy – obory bez hranic?*) a v rámci výzkumného záměru MSM0021620841 (pracovní tým *Civilizační pokrok nebo krize kultury a morálky*). Děkuji dvěma anonymním recenzentům za podnětné připomínky.

** Veškerou korespondenci posílejte na adresu: PhDr. Jan Balon, Ph.D., Filosofický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, e-mail: janbalon@seznam.cz.

logové pokoušeli. Byla také ve znamení odporu vůči samotnému institucionálnímu, hierarchickému i praktickému uspořádání oboru jako takového. Nejsilněji se však projevoval vzdor radikálně naladěné „nové“ krve, za niž se s výrazem antického (nebo westernového) hrdiny vzpouzejícího se svévoli nedotknutelných bohů přihlásil ke slovu bezejmenný student,¹ a elitu americké sociologie, její vládnoucí třídu, označil za zkorumpovance, aroganty a morálně vyprázdněné zoufalce. Jak dal svému publiku na vědomí: „Sociologie postavila svůj současný věhlas i svou prosperitu na krvi a kostech chudých a potlačovaných; za svou prestiž v této společnosti vděčí své domnělé schopnosti dodávat vládnoucí třídě informace a poradenství ohledně způsobů a prostředků, jak držet lidi při zemi ... Vážený sociolog, sociolog velkého statusu, létající profesor, sociolog s tučným kontraktem, sociolog, jenž píše knihu ročně, sociolog, jenž vždy má vždy na sobě livrej – oblek a kravatu svých pánů, to je právě ten typ sociologa, jenž udává tón a etiku profese, a je to právě tento typ sociologa, jenž není ničím více či méně než jen služebníkem korporačního establishmentu“ [Nicolaus 1968].

Richard Flacks označil tuto událost za „jeden z nejvíce elektrizujících momentů v dějinách ASA“, jež „otevřela prostor pro radikální sociologii“ [Flacks 1991: 19]. Rétorický styl studentova proslovu zcela zřetelně odkazoval k diagnóze stavu americké sociologie, již v roce 1959 stanovil C. Wright Mills ve své knize *Sociologická imaginace*.² Ozývala se v něm rovněž razantní, nesmiřitelná a ikonoklastická díkce knihy, jež měla změnit (sociologický) svět, rozvrátit staré pořádky a vytvořit uvnitř sociologie subverzivní diskurz o ní samé. V osudové zkratce byl proslov také shrnutím tragické dějinné mise jejího autora, jenž odmítl promarnit svůj život ve jménu odosobněného ideálu objektivitu, zastírajícího partikulární zájmy několika prominentů. Kdybychom pokračovali v dramaturgických metaforách, spatřili bychom tu, v okamžiku změny stávajících poměrů, i opožděnou smuteční řeč nad zlomeným srdcem C. Wrighta Millse, jež přestalo – nejen pro sociologii – bít dvacátého prvního března roku 1964, vyčerpané statečným, leč marným bojem za sociologii obrozenou z bahna přízemnosti, omezenosti a vypočítavosti „profesionálních zombie, IBM techniků a abstraktních statistiků ... pojmových fetišistů nebo oddaných vyznavačů čisté teorie zcela odloučené od jakékoli jiné reality, než je realita bizarních konstrukcí na jejich papíře“ [Hodges 1969: 327], jak profesor Mills sám pojmenovával ty, s nimiž se tak hluboce rozcházel ve své představě autentického bádání.

Trvalá fascinace Millsovým osudem a dílem není nijak překvapivá či zarážející. On sám je zcela nepochybně jedním z nejcharismatičtějších sociologů dvacátého století, je levicovou ikonou, ztělesněnou legendou o nepoddajném intelektuálním kovboji z Texasu, jenž se stal „duchem pronásledujícím americkou

¹ Který si zcela v souladu s pravidly antického dramatu svým gestem zajistil nesmrtnost (přinejmenším v kontextu dějin americké sociologie), jeho „jméno“ je Martin Nicolaus.

² V českém jazyce máme k dispozici již tři vydání *Sociologické imaginace*. Poprvé vyšla v roce 1968 v nakladatelství Mladá fronta, v roce 2002 a 2008 byla v upraveném překladu reeditována v Sociologickém nakladatelství (Slon). Veškeré citace v tomto textu pocházejí ze třetího vydání (2008).

sociologii“, jak to vyjádřili Turner a Turner [1990: 184] ve své brilantní institucionální analýze americké sociologie jako „nemožné vědy“. Hlásit se k Millsovi, to je stále akt vyznání i příslušnosti, je to čitelný odkaz, jenž je součástí oborového vědomí. Sociologická mytologie má v Millsovi svého Jacka Kerouaca [Molotch 1994: 231], rebela s příčinou, utopistu, svého Voltaira [Horowitz 1984], moralistu stojícího pevně na osvícenských hodnotách rozumu a svobody, proroka i svého nezastíraného (konečně) veřejného intelektuála schopného poutat pozornost i za hranicemi oborových rozprav.³ Jak nám sdělují dochovaná svědectví, Mills⁴ sám si byl důležitosti i významu své dějinné mise velice dobře vědom a svou roli v procesu proměny základů americké sociální vědy rozhodně nepodceňoval. Intelektuálně i emocionálně vypjatý osud pochopitelně provokuje kontroverzní interpretace. Není jich ušetřen ani ten Millsův. Co je pro jeho stoupence dokladem neochvějného morálního přesvědčení, je pro jeho oponenty projevem osobní i intelektuální lability, hysterie, nesnášenlivosti, egocentrismu a narcismu [viz např. Shils 1961; Abbot 2006].⁵ V neustále rostoucím množství biografii věnovaných jeho životu a dílu [Press 1978; Eldridge 1983; Horowitz 1984; Oakes, Vidich 1999] promlouvá Mills již jen pasivním hlasem. Jeho vlastním uzavřeným (intelektuálním) sebestoprátem se stala *Sociologická imaginace*, jež nás takřka tváří v tvář konfrontuje se stylem myšlení a psaní, s jehož ambivalentním odkazem se sociologie nepřestává potýkat ani půlstoletí od jejího prvního vydání.

I.

Sociologická imaginace je knihou s jasným poselstvím a přehlednou (literární) kompozicí.⁶ Ví, čeho chce dosáhnout a jaké prostředky pro to zvolit. Kombinuje nástroje kriticko-diagnostické analýzy s programovými apely. Pozitivně komponovaný úvod nabízí příslib, cestu ven z obecné deziluze z vývoje poválečné socio-

³ Kupříkladu Irving Horowitz tvrdí, že Millsovi se v jeho době popularitou v široké veřejnosti mohla rovnat pouze Margaret Mead [viz Horowitz 1984].

⁴ Autor slavných knih *White Collar: The American Middle Classes* [Mills 1951] či *The Power Elite* [Mills 1956, česky 1966].

⁵ Kupříkladu Guy Oakes a Arthur Vidich pohlízejí na Millse jako na „insenzitivního Filištína, avšak také jako na hloubavého, sebou samým pohlčeného člověka hnaného extrémně egocentrickou ambicí“ [Oakes, Vidich 1999: 176]. Na jiném místě Millse popisují jako „oportunistickou, manipulativní, instrumentální a bezskrupulózní ‚velkou rybu‘“ [op. cit.: 113]. I jeho oddaný žák a životopisec Irving L. Horowitz připouští, že „z mnoha lidí, jež potkal, hovořil s nimi nebo si s nimi korespondoval, jich jen velmi málo chovalo pozitivní náklonnost k Millsovi jako k člověku“ [Horowitz 1984: 4].

⁶ A také s dokonale zvoleným a snadno zapamatovatelným názvem. Název knihy je skutečným „catchword“, razantním a často napodobovaným. Dnes již se mluví o „nové sociologické imaginaci“ [Fuller 2006], „sociologické technoimaginaci“ [Dvořák 2008] či „post-sociologické imaginaci“. V nedávné anketě o sociologickou „knihu století“, již uspořádala *International Sociological Association*, se Millsova *Sociologická imaginace* umístila na druhém místě, za Weberovou *Wirtschaft und Gesellschaft* a před Mertonovou *Social Theory and Social Structure* (viz http://www.isa-sociology.org/books/vt/bkv_000.htm).

logie. Kritická diagnóza, reflexe stávající situace dramaticky stupňuje kontrast s nabízeným programem. Autor se vidí v bodu nula,⁷ na prahu nového počátku, v jistém vakuu a provizoriu, kdy staré je k ničemu a to nové ještě nic neumí, proto je jen naznačováno a ztotožněno se skromným a reflexivním autorem, poučeným o specificky kritické povaze moderního vědomí a pochybnosti spojené s každým proroctvím, s každou vizí budoucnosti. Promlouvá z pozice mimo, z pozorovatelské distance⁸ umožňující vidět za obzor našeho *zde* a *nyní*. Cestuje v čase a prostoru. Z Egypta či Číny k americkému občanovi, z dob dávno před Kristem do doby postmoderní, respektive „čtvrté epochy“ (str. 179), jež konečně pozře sebestjistotu byrokratického rozumu. Perspektivně buduje nový svět a retrospektivně rozvrací staré pořádky. Je to *Angelus Novus* z Benjaminovy deváté teze o filozofii dějin, jenž chce vzbudit mrtvé a „spravit, co je rozbité“. Je andělem dějin, jenž hledá nový řád a usiluje o zachování příslibu pokroku.⁹

Příslib, kritika, diagnóza a program, to je tedy základní osnova a rozvrh velké transformace a zrození nové imaginace. Příslib je dán všem, kteří „tuší, že nemohou překonat potíže svého každodenního světa“ (str. 7), jsou zapleteni do kola dějin a vnímají implikaci své vlastní biografie v „procesu vytváření dějin“ i neoddělitelnost osobních potíží od veřejných problémů. V podmínkách, v nichž se sociologická imaginace začíná utvářet, nebyly sociální vědy odpovédím na tyto podstatné otázky života nikdy vzdálenější. „Sociální bádání, které se neustále nevrací k otázkám biografie, historie a jejich protínání ve společnosti, nesplnilo svůj intelektuální úkol“ (str. 10). Nesplnilo jej proto, neboť humanistický étos obsažený v klasických formách bádání byl vytěsněn étosem instrumen-

⁷ To je pochopitelně do značné míry autorská sebestylizace. Mills se vždy zřetelně hlásil k mnoha inspiracím a myšlenkovým tradicím. On sám byl považován za „nového Veblena“ a v různých etapách své profesní dráhy byl ovlivněn zejména marxistickou tradicí, dílem Maxe Webera, americkým pragmatismem (Peirce, James, Dewey, Mead), teoretiky elit (Michels, Mosca, Pareto) a také tradicí freudovskou [viz Tilman 1979: 481–486]. Rovněž se často uvádí, že Mills byl eklektik a jednoznačně jej nelze zahrnout do nějaké myšlenkové školy nebo intelektuální tradice. V nejobecnějším smyslu přitom Mills, jak uvádí Donald Clark Hodges [1969: 332], nejčastěji „lavíroval mezi Weberovými pesimistickými předpověďmi a Marxovou optimistickou vizí nové společnosti.“

⁸ Jak uvádí Norman Denzin [1989: 279], „Mills se v *Sociologické imaginaci* objevuje jako „objektivní pozorovatel“ americké společnosti a americké sociologie.“

⁹ Benjaminovu tezi shrnutou v interpretaci Kleeova obrazu, který se jmenuje *Angelus Novus* („Je na něm vyobrazen anděl, jenž vypadá, jako by hodlal opustit něco, čím je fascinován. Oči má vypoulené, ústa dokořán a jeho křídla jsou rozpjatá. Tak asi musí vypadat anděl dějin. Tváří se obrací do minulosti. Co se nám jeví jako řetěz událostí, to vidí jako jednu jedinou katastrofu, která bez přestání kupí trosky na trosky a hází mu je pod nohy. Rád by prodlel, rád by vzbudil mrtvé a spravit, co je rozbité. Ale z ráje věje vichřice, která se opírá do jeho křídel a má takovou sílu, že je anděl nemůže složit. Tato vichřice ho nezadržitelně pohání do budoucnosti, již nastavuje záda, zatímco hora trosek před ním roste do nebe. Tato vichřice je tím, čemu říkáme pokrok.“ [Benjamin 1979: 12]) v nedávné době opět využil ve svém slavném volání *For Public Sociology* Michael Burawoy, jenž se v textu přímo odkázal k dědictví Millsovy *Sociologické imaginace* [Burawoy 2005].

tálních a byrokratických forem myšlení vyhovujícím mocenským zájmům jedinců a skupin, pro něž je jedinec se svými potížemi statistickou nebo analytickou jednotkou v referenčním rámci sociologické teorie i praxe. Sociologický rozum zbytněl a jedinečným posláním znovuprobuzené imaginace je odstranit křivdy, jež utlačivý sociologický rozum nevyhnutelně vytváří kdykoli, kdy je byt' jen na malou chvíli ponechán sobě samému. Všepronikající byrokratizace intelektuálního života znemožnila vytvoření morálně i politicky¹⁰ zodpovědné sociologické praxe. Podaří-li se proměna agendy i výzkumu, nebude již déle kritériem adekvátnosti sociologického přístupu politicky, morálně i hodnotově neutrální profesionální kompetence, nýbrž přiblížení se laické veřejnosti, obnova dialogu s ní a kritická (zodpovědná) konfrontace s jejími hodnotami, identitami a zápasy o spravedlnost. Politicky, morálně a hodnotově senzitivní imaginace se stane zřetelnou alternativou k systematickému výzkumu a obecné teorii, jež v posledku budou proměněny k nepoznání.

V kriticky pojatých pasážích se *sociologická imaginace* vyjevuje v kontrastu se svým protějškem, s defektními, nereflexivními a nekreativními formami sociologického bádání. Ty se natolik soustředily na svůj cíl, překonání „éry“ ideologických rozepří, jež se zdály být největší překážkou zajištění koherence oborového základu i hlavním zdrojem jeho roztržitosti, že přehlédly propast, již mezi sebou a obyčejnými lidmi (jimž především má autentické sociální bádání svým vědění sloužit) vyhloubily. Dva hlavní způsoby posuzování sociologické produkce – hlediska technické kompetence a empirické kumulace –, jež měly sociologii umožnit skutečně vědeckou práci, totiž kumulaci vědění, vedly k profesionálnímu fachidiotismu, jehož předními propagátory a praktiky byly přirozené protipóly Millsova „ideálního sociologa“, zosobněné v démonických postavách Talcotta Parsonse a Paula F. Lazarsfelda.¹¹ Bylo zřejmé, že ďábel andělu svou tvář neskrýval a navíc jeho modloslužebníci byli ve značné převaze. Často stojí „ideální sociolog“ sám proti všem, proti klice „univerzitních politiků“ (str. 122), proti všemu „ve jménu přírodních věd“ (str. 131), proti „recenzentům“ (str. 123), „socžargonu“ (str. 235), „konzervativcům“ (str. 107), „lhostejnosti“ (str. 160–161) či „konformitě“ (str. 100). Stojí však pevně, nespoutaný, vědom si závažnosti a významu své mise namířené proti konzervativním a konformistickým verzím sociologie.

¹⁰ Ve svém eseji záměrně ponechávám stranou otázku Millsova vlastního politického přesvědčení, neboť ta se v millsovske literatuře opakuje neustále [viz např. Spinrad 1966; Horowitz 1984], a to způsobem poněkud nezajímavým ve vztahu k celkovému poselství *Sociologické imaginace*, jak mu sám rozumím.

¹¹ Jak uvádějí Turner a Turner [Turner, Turner 1990: 126], „Mills byl přirozeným protipólem Parsonse, Lazarsfelda, Mertona i třídy, již reprezentovali“. Merton sice zůstal Millsova ataku ušetřen, zřejmě nejen z důvodu, že Mills byl jistou dobu jeho protégé, avšak jeho postavení v rámci americké sociologie posléze oba sociology spíše vzdalovalo. Mertonova idea teorie středního dosahu [Merton 1957: 5–19] se také v jistou dobu mohla zdát blízká Millsovu volání po opuštění preintelektualizovaného abstraktního teoretizování i odosobněného empirického zkoumání, nicméně Merton byl přespříliš zapleten s funkcionální metodou na to, aby se jejich návrhy těsněji sblížily.

Zbraně, jež Mills zvolil ke svému zápolení, jsou notoricky známé, neboť příběh o něm je dnes standardní výbavou prakticky každé oborové učebnice a je zabudován do optiky, již na toto období vývoje sociologie nahlížíme. Učebnicové výklady si sociologii před Millsem navykly vidět pohledem jeho kritiky i pojmenovávat jeho přívlastky. Rétoricky neobyčejně razantním a působivým stylem Mills na několika desítkách stran elegantně – a dnes již se otevřeně přiznává, že poněkud nefér způsobem – znevážil zavedené praktiky sociologické analýzy¹² a nemilosrdně vystoupil proti největším „hvězdám“ tehdejší sociologické scény. Parsonsovo úsilí o rozpracování obecné analytické teorie jednání označil labellem „velká teorie“, Lazarsfeldovu konceptu systematického zkoumání zase přisoudil nálepku „abstraktní empiricismus“. Z Parsonsova díla *The Social System* [Parsons 1951] vyňal několik celostránkových úryvků a přeřikal je několika jednoduchými větami (nikoli triviálními) a demonstroval, že abstraktní teoretizování není ničím více než jen „spojováním a rozpojováním“ pojmů (str. 32). Lazarsfeldovu výzkumnou praxi zase shrnul do několika vět, z nichž je evidentní, nako-lik monotónní, nekreativní a standardizované jsou postupy, jimiž organizovaní lazarsfeldovští výzkumníci shromažďují a vyhodnocují otázky „veřejného mínění“ či „politického života“ (str. 58–60). „Metodologická omezení (přitom – JB) mají stejné důsledky jako fetišizace pojmů“ (str. 58), zcela ovládají a spoutávají sociologický rozum. Na jedné straně tu jsou přebujelé teoretické a konceptuální rámce, v nichž není uložen žádný empirický obsah, na druhé straně tu máme fakta, z nichž nic závažného neplyne a navíc mimo kontext konkrétního zkoumání jsou zcela nezajímavá.

V parsonsovském a lazarsfeldovském stylu „vědeckého“ myšlení žádná imaginace přítomna není, neboť sama logika (i ideologie) jejich práce si vynucuje oddělení faktů a hodnot, a to jim zcela znemožňuje říci cokoli o lidech jako v dějinách jednajících a dějinami utvářených aktérech. Tento styl myšlení byl přitom prosazen zejména a právě z důvodu, aby se jeho protagonisté mohli chovat distancovaně a cítit nevinně vůči „osobním potížím a veřejným problémům“ ve společnosti, jež se jim lépe zkoumá jako lhostejná a inertní masa. Millsovi jen stačilo zopakovat a prohloubit lekci, již americkým sociologům udělil o dvě desetiletí dříve Robert Lynd v knize *Knowledge for What?* [Lynd 1939], v níž je obvinil z „indiference, akademické triviality a podlézavosti vládnoucí autoritě státu a ekonomie“. Profesionálními sociology vyznávané ideály vědecké objektiv-ity a hodnotové neutrality způsobovaly, že otázky validity sociálního zkoumání byly důsledně oddělovány od hodnot aktérů. Sociologové si tudíž mohli bádát prakticky jakkoli a nad čímkoli, pod podmínkou, že se od nich jejich zadavatelé, sponzoři a vládcí nedozvědí nic, co sami nechtějí. Praktikovaný styl „vědeckého“

¹² Na *Sociologicku imaginaci* lze též nahlížet jako na rozvedení Millsova krátkého článku „IBM plus Reality plus Humanism = Sociology“ (původně uveřejněného v *The Saturday Review*) do knižní podoby. Kupříkladu Jonathan Sterne říká, že *Sociologická imaginace* je argumentace z „IBM článku plus jména“ [Sterne 2005: 86; viz též Horowitz 1963; Haney 2008: 140].

myšlení přitom zaručuje s naprostou jistotou, jak je možné z Millsovy argumentace dovodit, že se také nikdo nikdy nic podstatného nedozví. Sociologické vědění se samo a úspěšně díky propracované byrokratické organizaci kumuluje, na co však (a pro koho) toto vědění je, zůstává otázkou, na niž Lyndovi může odpovět každý, jemuž sociologie o něm samém sdělila, že je „živý organismus“, na nějž ovšem v referenčním rámci obecné analytické teorie sociálního systému nemůže být brán ohled (Parsons), respektive, že je sice statisticky zpracovatelnou jednotkou, avšak musí odpovídat jen na to, co zajímá toho, kdo mu otázky klade, nikoli ptát se po tom, co zajímá jeho samého (Lazarsfeld).¹³

II.

Jazyk *Sociologické imaginace* je provokativně nepřeložitelný do jazyka profesionální sociologie. Mills přichází sociologii proměnit. Prostředky, jež daly krizi vzniknout, nelze k obnově použít.¹⁴ Je nezbytné imaginaci probudit, jelikož ta v lidském rozumu prodlévá nebo je profesionální ortodoxií přímo zapovězena. Stimulus se do hry dostává prostřednictvím lekce v negaci.¹⁵ Víme již, kudy cesta nevede. Víme již, jací nechceme být. Víme již, kým se chceme stát. Svobodnými, nespoutanými, reflexivními, nonkonformními bytostmi, jež si vybudují nový (sociologický) svět, ustaví nové vědecké komunity, nové teorie a metody, naučí se mluvit přirozeným jazykem. Začleníme do svého středu ty, kteří byli profesio-

¹³ Je zapotřebí říci, že rostoucí diskontinuity teoretické argumentace a empirických aktivit v rámci americké sociologie si Parsons a Lazarsfeld byli sami vědomi a jejich poválečnou práci lze vnímat jako setrvalé úsilí o sjednocení oboru, o zajištění koherence teorie a praxe. Jak dokládají Crane a Small [Crane, Small 1992: 1999], „(p)o více než dvě desetiletí se intelektuální centrum oboru soustřeďovalo kolem práce půltuctu předních teoretiků,“ kteří snili o pevném a sjednoceném základu. Toto často zveřejňované „snění“ se také posléze stalo jakýmsi sebedestruktivním mechanismem ve chvíli, kdy „půltucet“ teoretiků byl nucen mezi sebe pustit i další konkurenty soupeřící o svůj podíl na realizaci plánu na zajištění jednoty, svornosti a souladu. Mills sám tento sen nikdy nijak horlivě neprožíval. Již v roce 1953 konstatoval, že „nemůžeme doufat, vyjma vzácných případů, že by jeden člověk mohl obsáhnout všechny požadované dovednosti a schopnosti“ [Mills 1953: 275].

¹⁴ Úsměvné je, že v témže roce – 1959 – úhlavní nepřítel Parsons ve své zprávě o stavu oboru optimisticky vyhláší příchod „éry sociologie“ a kochá se nad zářnou budoucností své disciplíny: „Snad můžeme říci, že ideologicky vzato, začíná přicházet éra ‚sociologie‘, jež střídá éru ‚ekonomie‘ a z pozdější doby éru ‚psychologie‘“ [Parsons 1959: 553].

¹⁵ Lekce v negaci se obvykle ustavuje a legitimizuje ve vztahu k určitému okruhu témat, která mají privilegovaný a obecně nepřříliš zpochybňovaný status. Už sama jejich problematizace garantuje pozornost a sebezduodňuje kritiku. *Sociologická imaginace* preferuje subjektivní, vnitřní perspektivu; objektivistická perspektiva potlačuje různosti, znemožňuje svět vidět v jeho rozmanitosti. Novou sociologii lze zkonstruovat ze subjektivního stanoviska. (Millsův postup je toho příkladem; celý text je reflexí sociologa C. Wrighta Millse, jeho názorů, pocitů, nároků, intencí... a z této reflexe je odvozen program nové sociologie.)

nální ortodoxií vyloučení. Zaměříme se na trýznivé veřejné problémy. Nezajímá nás model vědy, nýbrž reálné a žité problémy. Odpojíme se od vládních agentur a vojensko-průmyslového komplexu. Staneme se kreativními vědci, samostatnými individualitami, nikoli členy hierarchizovaných byrokratických výzkumných struktur rozvržených na základě vztahů nadřízenosti a podřízenosti. Aplikujeme své vědění sami na sebe, proměníme naše vidění druhých. Naším nástrojem bude morální a politická analýza, zaměříme se na vytváření hodnot, nikoli na sériovou produkci vědění pro vědění. V tom nalezneme své autonomní a nezávislé postavení, svou autentickou alternativu. Lekce v negaci je cestou z pasivní letargie, lhotejnosti a banality k aktivnímu a otevřenému hledání. Sociologie, jež selhala morálně a prakticky, musí čerpat nikoli ze sebe samé, nýbrž z proměnlivého světa kolem sebe.

Příslib velké transformace je vpleten do příslibu velké emancipace. Politicko-morální apel směřuje k aktivismu a je adresován (také) novým sociálním hnutím, jejichž zárodky jsou na konci padesátých let již zcela zřetelné. Mills si byl prozíravě vědom, že klíčovou otázkou již nebude dosažení vědecké objektivty, nestrannosti, profesionální kompetence či distancované autority, nýbrž otázka veřejné relevance sociologie, totiž otázka, pro koho tu sociologie je, komu a jakým zájmům svým vědění slouží. Jelikož „profesní“ imperativ profesionální „hodnotově neutrální“ sociologie jasně sděloval – zde ve formulaci Parsonsové –, že jakožto věda je sociologie „zcela zřetelně primárně zasvěcena vytváření a rozšiřování empirického vědění a pouze sekundárně předávání takového vědění nečlenům a jeho využívání v praktických záležitostech“ [Parsons 1959: 547], bylo zjevné, že otázky veřejného zájmu unikají – ať již záměrně, či nezáměrně – pozornosti oborového vědomí. Oddělení faktů a hodnot v teoretickém i empirickém zkoumání posilovalo přesvědčení, že pro otázky validity výkladových rámců i interpretativních schémat, pro něž byla směrodatná kritéria logické konzistence a empirické reference, není otázka hodnot aktérů podstatná, ba co více, je přímo nepřijatelná a ze sociálního zkoumání vypovězená. Odpověď na tyto problémy, již Mills zanesl do argumentace *Sociologické imaginace*, byla pádná, nekompromisně formulovaná i subverzivní. Rozbila představu, podle níž je tu sociologie sama pro sebe, respektive pro ty, na nichž je její samostatné a svébytné postavení závislé. Odkryla masku, za níž se skrývaly partikulární zájmy a ambice zastřené proklamovanými ideály objektivty a zejména hodnotové neutrality.

To, co o tři roky později, v roce 1962, odhalil jiný z kritických sociologů, Alvin W. Gouldner [česky 2004], jako mýtus hodnotové neutrality zplozený „minotaurem jménem Max“ a nereflexivně (na základě selektivního čtení a špatného pochopení Weberových metodologických textů) převzatý velkou částí americké poválečné sociologie, vedlo ve svých důsledcích k naprosté veřejné irelevanci sociologického přístupu jako takového. Mills si v *Sociologické imaginaci* podobně jako Max Weber ve svých metodologických textech (zejména ve stati o „Objektivitě“) klade za cíl „definovat význam sociálních věd pro kulturní úkoly naší doby“ (str. 23). Se vši vehemencí, silou svých rétorických schopností, ve své

dikci, argumentaci i stylistickém vyjadřování se ovšem staví proti Weberovu přesvědčení, podle něž je prohřeškem proti vědě, proti vědeckému přístupu i proti samotné důstojnosti vědce, „aby z katedry vnucoval nějaké stanovisko, ať již slovy, nebo sugescí, neboť to je přirozeně nejméně čestný způsob, aby se takzvaně ‚nechala mluvit fakta‘“ [Weber 1998: 124]. Imperativ zdržení se či uzávorkování praktického hodnocení ve jménu čistoty a nezkreslenosti vědeckého přístupu, avšak také ve jménu vymezení kompetence pro to, k čemu se má a může sociolog jako vědec vyjadřovat, je pro Millse klamný a scestný, neboť vědec „domnělou neutralitou svých technik problému neunikne – ve skutečnosti přenechává ostatním, aby jej vyřešili za něho“ (str. 85). Nedůstojná autentického sociologického zájmu je naopak snaha vyhnout se konfrontaci potlačováním a vytěšňováním politických, morálních či hodnotových postojů. Millse střet neděsí, je na něj připraven a provokuje jej. Střet a konfrontace plodí konflikt; usilujeme-li o transformaci našeho pohledu na společnost, konfliktu se nevyhneme.

Redukce sociálních a politicko-morálních problémů na technické otázky znejasnila nejen veřejnou roli sociologie jako takovou, nýbrž i její roli profesní, což vedlo k rostoucímu pocitu, že sociologie selhala morálně i prakticky. Millsův apel na rozvinutí morálně angažovaného výzkumu byl mimo jiné také reakcí na odcizující rétoriku velké části poválečné americké sociologie, jež v sobě zadusila původní sociálně reformistický náboj, tak typický pro rané generace amerických sociálních vědců. Pro byrokraticky organizovaný výzkum je každá odchylka, každá deviace stresující, proto také funkcionální metoda tak systematicky pracovala na jejich eliminaci, ať již to bylo prostřednictvím mechanismů sociální kontroly, mechanismů (re)socializace či socializace motivace, nebo konstrukcí modelů normativních sociálních očekávání. Millsova výzva se obrací právě na ty, pro něž je nepřijatelné myšlení ve stylu: buďto internalizuješ normy a hodnoty, jsi konformní s našimi normativními očekáváními, nebo jsi deviant, psychopat či sociopat. Naopak, imaginace se rodí z nepřizpůsobivosti očekáváním, z neochoty nechat skrze sebe promlouvat to, co je do mne vtisknuto, nad čím nemám žádnou sebereflexivní kontrolu a co nemohu nijak ovlivnit. Imaginace se probouzí v těch z nás, kteří nezakrývají a nezastírají, že hledají, že jsou na cestě, nezadusila se v nich touha a „vůle vědomě zaujímat ke světu *postoj* a propůjčovat mu *smysl*“, jak to formuloval Max Weber [1998: 35].

Nežřetelnost a neujasněnost veřejné role sociologie je pro Millse hlavní příčinou profanace pevné profesní identity, tak jak ji viděla a prosazovala profesionální ortodoxie, a probouzení *sociologické imaginace* je začátkem, východiskem i orientací její sebe-proměny. Pochmurný profesionalismus musí být nahrazen hravostí, vášnivostí, zápasem o spravedlnost a především vůlí ke změně. Uspokojujícím cílem není chladná vědecká pravda, ani služba byrokratickému aparátu výzkumných týmů, nýbrž „intelektuální mistrovství“. Svoboda namísto zotročení, imaginace namísto ztuhlosti, spravedlivý zápas namísto život zmarňujícího konformismu. Sociolog je povolán k novému životu, k rozvíjení „intelektuálního mistrovství“, jež je cestou k proměně jeho profesní identity. Rétoricky, stylisticky,

literárně i ideově naprosto bravurní – nehledě na to, jak substantivně a metodicky prázdný¹⁶ – „dodatek“ k *Sociologické imaginaci* je konsekventním završením celkové kompozice Millsova intelektuálního sebe-portrétu. Je to opravdová výzva naší imaginaci ve smyslu: čtu a vnímám. Ve čtenáři se přímo hmatatelně probouzí nová síla, vůle využít příležitost. Vůle vplynout a stát se součástí klasické tradice „intelektuálních mistrů“, podílet se na ní. Omezení daná minulým viděním padají, přichází schopnost zaujmout ke světu postoj, uskutečnit volbu. Být svým vlastním „metodologem i svým vlastním teoretikem“ (str. 242). Okamžik života prožít s Millsem.

III.

Millsův „dodatek“ je obtížně zpochybnitelným dokladem jeho „intelektuálního mistrovství“, jeho schopnosti empatie i opravdového pochopení tíže plynoucí z rozhodnutí věnovat se vědecké činnosti, jež, jak sám říká, „znamená zvolit si současně určitý způsob života i určitou životní dráhu“ (str. 212). Natož v situaci neustále přicházející a neodcházející krize oboru. S jistou mírou nadsázky lze říci, že americká sociologie dostala téměř deset let na to, aby se s Millsovou kritikou, diagnózou i s jeho proroctvím vyrovnala. Během těchto let, jak to dokládají Richard Flacks a Gerald Turkel [Flacks, Turkel 1978: 198], byly „radikální hlasy osamocené“. Jedním z nich byl slavný text Howarda S. Beckera „Whose Side Are We On?“ z roku 1967 [Becker 1967]. Radikální naladěnost pak v čisté podobě kulminovala ve slavné knize Alvina W. Gouldnera *The Coming Crisis of Western Sociology* z roku 1970, v níž znovu ožily millsové revoluční obrazy. V její expozici Gouldner emfaticky oznamuje, že dnes „sociální teoretici pracují v rozvalinách sociálního uspořádání paralyzovaných městských center a polorozpadlých univerzitních areálů. Někteří si mohou dát vatu do uší, avšak jejich těla budou přesto cítit záchvěvy tlakových vln. Bez přehánění můžeme ... říci, že teoretizujeme za zvuku zbraní. Starý řád se otřásá pod stovkami rebelií, jež vyřáží ze svých úkrytů“ [Gouldner 1970: vii]. *The Coming Crisis*, jež byla *New York Times Book Review* jmenována mezi dvanácti nejvýznamnějšími knihami roku 1970, přesahovala, jak napsal Steven Deutsch [1971: 322], „spisy C. Wrighta Millse, jehož dílo zabývající se ideologickými faktory sociální teorie mělo velký vliv na myšlení zaměřené proti vládnoucím strukturám“.

Sociologická imaginace je zcela jistě jedním z textů, jež umožnily v rámci sociologie zformovat a ustavit subverzivní diskurz o ní samé, jenž rozvrátil (vždy křehkou) jistotu v otázce základních nároků, prostředků a cílů oboru. Zpochyb-

¹⁶ Jak uvádí Jonathan Sterne [2005: 86], třebaže je dodatek k *Sociologické imaginaci* čtenářsky přesvědčivý, je to „v posledku fantazie.“ Mills, jak se zdá, zde především nechce nabízet žádný jednoznačný návod k tomu, jak správně „sociologicky myslet“. To by bylo zcela zřetelně v protikladu k předpokladu, že probuzení „sociologické imaginace“ je možné u každého z nás, který chce a je schopen svobodně myslet.

nila i jeho institucionální zajištění, strukturu uspořádání i hierarchii. Svým radikálním zpochybněním základní linie jeho vývoje v něm vytvořila jistou pauzu, diskontinuitu, v níž v jistém smyslu prodléváme dosud. Právě proto je její odkaz *ambivalentní*. Říká příliš málo o tom, co je na sociologii dobrého, a příliš mnoho o tom, co je na ní špatného. Zčásti i proto, že si otázku, co je na sociologii dobrého, vůbec neklade, pomineme-li roztroušené odkazy k selektivně a eklekticisticky formovanému obrazu klasické tradice sociální teorie. Představuje reálnou alternativu k odmítaným stylům myšlení, k sobě samé však žádnou alternativu neumožňuje. S jejím celkovým poselstvím nelze nesouhlasit, neboť hlásá návrat „k věcem samým“, totiž k reálným žitým problémům, veřejně relevantním problémům i k potřebě sociologického poznání místa člověka v dějinách. Jak takové uměření, skromné, ba až triviální poselství mohlo mít tak překvapivě rozvratné účinky pro tak dobře institucionálně etablovaný obor, jímž sociologie byla a stále ještě do značné míry je? A to do té míry, že v důsledku vedlo až ke zpochybnění opodstatněnosti a oprávněnosti sociologického přístupu jako takového? Může mít morální rétorika v rukách charismatického rebela a přirozeného vůdce jedné marginalizované generace sílu, jež promění – psychologicky i prakticky – náš náhled na věc samu, totiž na to, k čemu je sociologie jako věda povolána?¹⁷

Vzhledem ke skutečnosti, že generace sociologů, jež se stala terčem Millsovy kritiky, již vymřela nebo opustila aktivní angažmá v mocenských strukturách vědy, což je podle Whiteheada a Kuhna nezbytný předpoklad pro to, aby se nové paradigma mohlo prosadit, je možné pokusit se tyto otázky promyslet ve vztahu k současnému chápání „sociologie jako povolání“. To by nám také mohlo umožnit přiblížení se odpovědi na otázku, do jaké míry byla Millsova dějinná mise úspěšná. Nebo, jak by to formuloval Alvin Gouldner [1970: 489], do jaké míry se mu podařilo „transcendovat sociologii“ v té podobě, v jaké existovala. Po „válce škol“, jež v sociologii vypukla na konci šedesátých let, přišel konec nadvlády ortodoxních přístupů a v americké sociologii nastalo takzvané „mezivládí“ [Wi-

¹⁷ Millsovu *Sociologickou imaginaci* lze skutečně v mnoha ohledech číst jako jakýsi kontrapunkt ke slavnému Weberovu textu „Věda jako povolání“. Weber píše: „Nápad se obvykle připravuje jen na půdě velmi tvrdé práce. Ale jistě ne vždy. Nápad diletanta může mít vědecky přesně takový nebo i větší dosah než nápad odborníka. Za mnohé z našich nejlepších formulací problémů i poznatků vděčíme právě diletantům. Diletant se liší od odborníka ... jen tím, že mu chybí pevná jistota pracovní metody, a že tudíž většinou není s to nápad přezkoumat a vyhodnotit či uskutečnit. Nápad práci nenahrazuje.“ [Weber 1998: 115] Dosadíme-li za Weberův „nápad“ Millsovu „imaginaci“ a budeme-li Weberův text interpretovat z hlediska argumentace *Sociologické imaginace*, bude z ní mýslím zřetelně plynout, že žádná ostrá hranice mezi diletantem (přinejmenším ve Weberově smyslu) a odborníkem není žádoucí. Také „pevná jistota pracovní metody“ je spíše ke škodě nápadu/imaginace a každý pokus oddělovat „prověřené“ vědění od vědění „intuitivního“ vede ke znásilňování kreativního momentu v sociálním zkoumání. Jak Weber, tak i Mills v širokém smyslu vymezují sociálněvědní poznávací zájem jako úsilí „o řešení problémů“. Weber ovšem „řešení problémů“ váže k pevnému teoretickému a metodologickému zajištění v onom smyslu, jenž je pro Millse nepřijatelný.

ley 1985], charakterizované vzestupem dílčích specializací [viz Calhoun 2007]. Na konci osmdesátých let¹⁸ a na začátku let devadesátých byla lekce v negaci zopakována v postmoderních přístupech, jež millsovský příslib „nové“ sociologie¹⁹ vystupňovala až k vyhlášení „konce“ sociologie i projektu vědy o společnosti jako takového. Postmoderní lekce v negaci již vzdává naději, že by se teorie a metoda mohly opět stát „součástí výkonu intelektuálního řemesla“ (str. 242), jak byl ještě Mills přesvědčen.²⁰ Pro postmoderní kritiku je již každá zobecňující teorie či zobecněná metoda předem podezřelá, sociologii mají zajímat pouze „příběhy s morálním obsahem“, jež jediné v sobě skrývají možnost opětovného navázání pouta s veřejností a řešení problémů pro veřejnost relevantních. Postmoderní sociální analýzy dostávají „podobu příběhů o společnosti, jež přinášejí morální, sociální, ideologické a snad i přímé politické důsledky“ [Seidman 1991a: 142]. Mills se stává jedním z raných hrdinů takového „příběhu s morálním obsahem“, neboť svůj profesní život spojil se zápasem o spravedlnost, o emancipaci potlačovaných, obrátil pozornost k žitým a veřejným problémům, zpochybnil ideu pevného řádu a zaměřil se na perspektivy zdůrazňující odlišnost – diferenci. Takto postavil na nohy nový styl a způsob myšlení.

Avšak jeho odkazy ke klasické tradici i jeho pevné přimknutí se k osvícensky chápáným idejím rozumu a svobody,²¹ to jsou „rezidua“ jeho doby, jež je nezbytné z „příběhu“ odstranit, neboť stojí v cestě „unikátní příležitosti, jak naplnit příslib sociologické imaginace“ [Richardson 1991: 177; viz též Denzin 1989, 1990], přicházející s novými praktikami reprezentace sociálního světa a života. Z nich

¹⁸ Je zapotřebí uvést, že v osmdesátých letech došlo v dílech autorů jako Jürgen Habermas, Niklas Luhmann, Jeffrey Alexander, Richard Münch či Anthony Giddens k poměrně překvapivé revitalizaci parsonsovskeho projektu obecné teorie společnosti. Zejména v Německu prošlo Parsonsovo dílo novou interpretací a bylo vyjmuto z bezprostředního kontextu vývoje americké společnosti (a sociologie). Jak uvádí Jeffrey Alexander [1984: 409], „Němci Parsonse nechtou politicky jako Američané, kteří jej vnímají jako konzervativního autora. Naopak, mladí němečtí učenci, kteří se dnes zajímají o Parsonse, jsou levičáci a liberálové.“ „Návratu k Parsonsovi“ v osmdesátých letech jsem se detailněji věnoval v Balon [2007: 81–129].

¹⁹ Tak byla nazvána sbírka esejů na Millsovu počest, již v roce 1965 editoval Irving L. Horowitz [Horowitz 1965].

²⁰ I když byl Millsův přístup k sociální vědě distinktivní, přesto sdílel, jak to vyjádřil Daniel Geary, „důležité prvky s mainstreamovou prací“ [Geary 2004: xi].

²¹ Millsův příslib svobody, tak hmatatelně vpletený do celkového rozvržení Sociologické imaginace, je pro nové analýzy již nevyhovující a rétoricky prostředkovaný politicko-morální příběh o návratu potlačovaných a jejich zápasu o nepotlačenou identitu je z osvícensky pojatého příslibu emancipace či, současnými termíny řečeno, diskurzu (nebo metapříběhu) svobody vyvázán. Jak to formuluje Steven Seidman: „Impozantní majestátnost vědeckého rozumu se téměř rozpadla pod záplavou ostrých výpadů ze strany těch, kteří se považují za jeho oběti: barevní lidé, lidé nežijící na Západě, ženy, lesbické ženy a gayové, postižení, chudí či ekonomicky slabí. Príslib svobody má svou temnou stránku: bezohledné přání vše řídit a kontrolovat spolu s netolerancí vůči vzpurným a deviantním“ [Seidman 2004: 327].

se vytrácejí jakákoli kritéria pro posuzování adekvátnosti „příběhů s morálním obsahem“, vyjma probuzení zájmu pro správnou věc, vyjma hravosti, pobavení, transgrese očekávatelného, dekompozice narativní struktury logickými předpoklady pokřivené „vědecké“ prózy.²² Směřovala-li Millsova lekce v negaci k velké proměně sociologické teorie a praxe, postmoderní výpad šel přímo proti myšlence oprávněnosti jakéhokoli sociologického hlediska, jež by nevycházelo z hlediska politicko-morálního.²³ Na počátku devadesátých let dosahovala míra subverzivity radikálních amerických sociologů takového stupně, že přesahovala míru obvyklé schizofrenie spojené s veřejným znemožňováním oboru, jehož je kritik reprezentantem [viz např. Richardson 1990, 1991; Seidman, Wagner 1992; Seidman 1991a, 1991b]. V několika případech vedla až k pokusům o rituální (oborovou) sebevraždu, které byly v několika případech i úspěšné, jak to dokládá patrně nejslavnější případ konce katedry sociologie na Univerzitě ve Washingtonu, kdysi almy mater Alvina W. Gouldnera [viz *The American Sociologist* 1989 20 (4): 303–384]. V „příbězích s morálním obsahem“ z devadesátých letů to skutečně často vypadá, že imaginaci radikálních sociologů nejvíce živí touha zničit obor, jehož jsou sami součástí. Co se však mění, je skutečnost, že v jejich případě lze sotva mluvit o nějaké oborové marginalizaci, neboť jejich subverzivní pokusy institucionální struktury oboru štědře podporují a oni sami jsou pevně usazeni na katedrách nejprestižnějších amerických univerzit a výzkumných centrech.

Počátek jednadvacátého století, jak se zdá, revolučním obrazům příliš nepřeje. Nová volání po proměně oboru a jeho agendy příliš úspěšná nejsou. Již zmíněnému pokusu Michaela Burawoye znovuoživit millsovský projekt v debatě vyprovokované jeho textem *For Public Sociology* [Burawoy 2005] se sice dostalo široké pozornosti, nicméně celý jeho návrh byl v následujících dvou letech značně zkritizován a v podstatě od základu dekomponován [viz např. Ghamara-Tabrizi 2005; Turner 2005; McLaughlin, Kowalchuk, Turcotte 2005; Holmwood 2007; oslavné texty je možné nalézt v Clawson et al. 2007]. A to přesto, že pouze jednoduše a v novém přiodění převyprávěl tradiční dilema plynoucí z rozštěpenosti sociologie (v jeho případě na sociologii profesionální, politickou, kritickou a veřejnou) a zopakoval tradiční kritiku přinášející sdělení, že rezignace na veřej-

²² Mills sám by se s mnohými radikálními projevy postmoderní imaginace, v nichž, jak uvádí Murray S. Davis [1999: 246], „to, co je zajímavé, determinuje to, co je pravdivé – a nikoli naopak,“ zcela jistě neztotožňoval a zřejmě by jim při své oddanosti myšlenkám pravdy a racionality ani nerozuměl.

²³ Postmoderní rétorika ve svých obvyklých vyjádřeních považuje sociologii za vyprázdněný a v nových podmínkách nevyhovující obor, jehož hranice tak, jak byly vymezeny klasickými a moderními nároky, jsou nadále neudržitelné. Jak to za mnohé podává Norman Denzin: „Sociologie již dále nemůže sloužit společnosti ... Výzvou je učit se reflektovat tuto situaci, abychom mohli lépe porozumět současným podmínkám, jež pohlcují nás všechny. Nečelit této výzvě, pokračovat v přepracovávání klasických a modernistických teorií ve jménu teorií nových, znamená riskovat konečnou anihilaci ...“ [Denzin 1986: 203]. Tu sociologickou agendu, již nelze převést na „morálně-politické“ problémy, je zapotřebí vytěsnit a nejlépe zrušit.

nou angažovanost vede k uzavřenosti oboru a k jeho zahleděnosti do sebe sama. Ačkoli se svými příspěvky k debatě o veřejné sociologii pokoušel rozdmýchat potřebu vnést do sociální vědy nový stimul, svůj neúspěch si již tak trochu sám předpověděl, když s vědomým odkazem k millsovske tradici popsal současný stav slovy: „Jestliže naši předchůdci měli v úmyslu měnit svět, my příliš často končíme tak, že jej konzervujeme“ [Burawoy 2005: 5]. Budeme-li na Burawoyův projekt nahlížet jako na jakýsi test millsovskeho poselství v naší době, můžeme s Weberem říci, že Mills již není jednou z těch hvězd, podle nichž věda táhne krajem a které jediné jsou s to dát její práci smysl a směr [viz Weber 1998: 63].²⁴ Do značné míry také z důvodu, že z původních ortodoxních základů již mnoho nezbylo a nepřáteli jsme si většinou jen sami sobě (i když, kdo chce, tak si svého Parsonse či Lazarsfelda vždycky najde). A z nedostatku imaginace můžeme vinit jen sami sebe. Navíc když plody naší nespoutané sociologické představitosti bychom často nejrady sami skryli.

IV.

Sociologická imaginace se zcela nepřehlédnutelně dotýká samotné otázky smyslu sociologické argumentace, a to nehledě na momentální intenzitu zájmů publika. Jak je dnes již velice dobře zdokumentováno,²⁵ Mills si z americké pragmatické tradice přinesl zájem o to, jak vůbec ve vědě identifikovat problémy k řešení. Z jeho úhlu pohledu to byla právě neschopnost rozpoznat, co má být vlastním předmětem zkoumání a našeho vědeckého zájmu, jež sociologii svedla na sceně. A sám rozpracoval koncept zkoumání postavený na politicko-morálním hledisku a zřeteli k „osobním potížím a veřejným problémům“. Současná nejistota v otázce základních nástrojů, prostředků a cílů oboru, společně s hypertolerancí ve vztahu k tematickému i problémovému vymezení našeho poznávacího zájmu, ovšem spíše inklinuje k pojmání a chápání sociálního zkoumání jako něčeho, co nám umožňuje v podstatě neomezeně „zkoumat to, co nás zajímá“, nejčastěji pak „to, s čím se ve svém praktickém či emocionálním životě potýkáme“.²⁶ Vnímání sociálního zkoumání jako jakési „individuální sebepoznávací terapie“ vyvážané z jakýchkoli omezení daných rozpracovanými oborovými přístupy sice na jedné

²⁴ Je třeba také říci, že radikální přístup nedal vzniknout žádnému trvaleji konsenzuálně přijímanému následnickému programu.

²⁵ Viz například Horowitzovu [Horowitz 1964] předmluvu ke knižnímu vydání Millsovy disertační práce věnované pragmatismu v sociologii. Srovnej rovněž Gross [2007].

²⁶ Takovéto pojmání sociologického poznávacího zájmu i sebepochopení vlastní poznávací role se ovšem nevztahuje pouze na situaci několika posledních desetiletí. Robert Lynd již ve třicátých letech napsal o sociologii (a historii): „Tyto obory jsou natolik široce vymezené, že přitahují zvláště studenty, kteří přijdou, bloumají okolo a doufají, že se nějakým záhadným způsobem ‚sami najdou‘ a doberou se následně kariérního uplatnění. V tomto smyslu nejsou sociologie a historie pouze oběťmi nepříznivých okolností. Je to amorfní povaha těchto oborů, jež k nim přitahuje amorfního studenta.“ [Lynd 1939: 174]

straně definitivně snímá masku „hodnotové neutrality“ sociálněvědního zkoumání, na straně druhé ovšem přispívá k trivializaci a sebeparodii oboru jako takového. Identifikace problémů k řešení na základě individuální volby, inspirace, kreativity či imaginace pak často způsobuje, že konkrétní sociální zkoumání jsou právě tak vzdálená řešení veřejných problémů jako abstraktní teoretizování nebo sofistikovaná měření banalit.²⁷

Zůstaneme-li obecně u role sociologa jako vědce, obvykle je původní nadšení z neomezených a nespoutaných možností vlastní kreativity vystřídáno frustrací z toho, že druhé naše „osobní potíže“ či zájmy zas až tak úplně nezajímají, neboť, poněkud ironicky řečeno, originalita se často pojí s izolací a nepochopením. Bylo by však samozřejmě nesmyslné tyto důsledky liberalizace sociologie připisovat výhradně Millsovi či jiným radikálním myslitelům. Půlstoletí od prvního vydání *Sociologické imaginace* můžeme tuto jistě přelomovou knihu, jež je soustavným vyjádřením nahlédnutí slepých konců přeintelektualizovaného způsobu myšlení či metodologické inhibice, číst prakticky jakkoliv. A také jí prakticky jakkoliv rozumět, neboť pro ni nějakým záhadným způsobem (jenž je nám vlastně zcela pochopitelný a přirozený, avšak zcela samozřejmě jej vyjádřit nedokážeme) platí, že je to současně zásobárna klišé pro začínající studenty, že by ji měli číst doktorandi při psaní svých disertačních prací i že by si ji opakovaně měli procházet kariérně etablovaní rutiněři. Rovněž tak je spíše otázkou subjektivní preference (jistě také nějak nesubjektivně zformované), čteme-li *Sociologickou imaginaci* jako narcisistický sebeportrét nebo jako vyjádření upřímné starosti o svět. Je nesporné, že sociologická mytologie má v Millsovi velký příběh. Příběh vzpoury, touhy i víry. Příběh nevyléčitelného rebela. V *Sociologické imaginaci* je zachycen nejen (věčný) příslib, optimistická vize nového počátku, nýbrž i naše černé svědomí. Z toho, že ani padesát let po Millsově v mnoha ohledech nebývale věčné diagnóze zlovyků a špatných návyků, jež si sociologové mají sklon osvojovat, stále v našem běžném provozu (sociologové jako jedinci i sociologie jako obor) nejsme s to chápat náš hlavní (sociologický) zájem jako překonávání naší vlastní irelevance ve vztahu ke světu a problémům kolem nás.

JAN BALON od roku 2000 pracuje ve Filosofickém ústavu AV ČR, v.v.i., a od roku 2003 působí na Institutu sociologických studií FSV UK, kde přednáší sociologickou teorii, dějiny sociologie a obecnou metodologii. V Sociologickém nakladatelství (SLON) publikoval monografii *Sociologická teorie* (2007). Je editorem šesti monotematických čísel *Teorie vědy*, spolueditorem monotematického čísla Sociologického časopisu (*Proměny teo-*

²⁷ Obě základní oborové specializace (teoretický a empirický výzkum) i dnes pochopitelně obchází millsovská hrozba sebetrivilizace. Stále je, jak to formuluje Allan Wolfe, „právě tak možné napsat nenápaditou teoretickou knihu, jako je možné na požádání vytvořit sedm či osm článků z téže databáze“ [Wolfe 1992: 777]. Myšlenka sjednocení sociologické teorie a praxe v americké sociologii jsem se detailně věnoval v Balon [2008].

retické sociologie) a spolueditorem knih *Kultura, kritika, dialog* (2006), *Chaos a řád v sociologii a ve společnosti* (2006), *Teorie jednání – jeden koncept, mnoho koncepcí* (2008).

Literatura

- Abbot, J. R. 2006. „Critical Sociologies and Ressentiment: The Examples of C. W. Mills and Howard Becker.“ *The American Sociologist* 37 (3): 15–30.
- Alexander, J. C. 1984. „The Parsons' Revival in German Sociology.“ *Sociological Theory* 2: 394–412.
- Balon, J. 2007. *Sociologická teorie: Příběh krize a fragmentace – projekt obnovy a rekonstrukce*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Balon, J. 2008. „Nenaplněný příslib sociologické teorie: vzestup a pád americké sociologie ve druhé polovině dvacátého století.“ *Sociologický časopis / Czech Sociological Review* 44 (5): 943–967.
- Becker, H. 1967. „Whose Side Are We On?“ *Social Problems* 14 (3): 239–247.
- Benjamin, W. 1979. *Dílo a jeho zdroj*. Praha: Odeon.
- Burawoy, M. 2005. „For Public Sociology.“ *American Sociological Review* 70 (1): 4–28.
- Calhoun, C. (ed.). 2007. *Sociology in America: A History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Clawson, D. et al. 2007. *Public Sociology: Fifteen Eminent Sociologists Debate Politics and the Profession in the Twenty-first Century*. Berkeley, Los Angeles: Cambridge University Press.
- Crane, D., H. Small. 1992. „American Sociology Since the Seventies: the Emerging Identity Crisis in the Discipline.“ Pp. 197–235 in T. C. Halliday, M. Janowitz (eds.). *Sociology and its Publics: The Forms and Fates of Disciplinary Organization*. Chicago: University of Chicago Press.
- Davis, M. S. 1999. „Aphorisms and Cliches: The Generation and Dissipation of Conceptual Charisma.“ *Annual Review of Sociology* 25: 245–269.
- Denzin, N. K. 1986. „Postmodern Social Theory.“ *Sociological Theory* 4 (2): 194–204.
- Denzin, N. K. 1989. „Re-reading *The Sociological Imagination*.“ *The American Sociologist* 20 (3): 278–282.
- Denzin, N. K. 1990. „Presidential Address on *The Sociological Imagination Revisited*.“ *Sociological Quarterly* 31 (1): 1–22.
- Deutsch, S. E. 1971. „Review of *The Coming Crisis of Sociology* by Alvin Gouldner.“ *American Sociological Review* 36 (3): 321–326.
- Dvořák, T. 2008. „Sociologická technoimaginace.“ *Teorie vědy / Theory of Science* 30 (3–4): 85–116.
- Eldridge, J. 1983. *C. Wright Mills*. New York: Tavistock.
- Flacks, R. 1991. „The Sociology Liberation Movement: Some Legacies and Lessons.“ Pp. 17–27 in M. Oppenheimer, M. J. Murray, R. F. Levine (eds.). *Radical Sociologists and the Movement: Experiences, Lessons, and Legacies*. Philadelphia: Temple University Press.
- Flacks, R., G. Turkel. 1978. „Radical Sociology: The Emergence of Neo-Marxian Perspectives in U.S. Sociology.“ *Annual Review of Sociology* 4: 193–238.
- Fuller, S. 2006. *The New Sociological Imagination*. London: Sage.
- Geary, D. 2004. *The Power and the Intellect: C. Wright Mills, the Left, and American Social Science*. Disertační práce. Berkeley, CA: Department of History, University of California.

- Ghamara-Tabrizi, B. 2005. „Can Burawoy Make Everybody Happy? Comments on Public Sociology.“ *Critical Sociology* 31 (3): 361–369.
- Gouldner, A. W. 1970. *The Coming Crisis Of Western Sociology*. New York: Basic Books.
- Gouldner, A. W. 2004. „Anti-minotaurus: mýtus sociologie oproštěné od hodnocení.“ *Teorie vědy / Theory of Science* 26 (4): 85–105.
- Gross, N. 2007. „Pragmatism, Phenomenology, and Twentieth-Century American Sociology.“ Pp. 183–224 in C. Calhoun (ed.). *Sociology in America: A History*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Haney, D. 2008. *The Americanization of Social Science: Intellectuals and Public Responsibility in the Postwar United States*. Philadelphia: Temple University Press.
- Hodges, D. C. 1969. „The Fourth Epoch: Epilogue to the Unfinished Social Philosophy of C. W. Mills.“ *Philosophy and Phenomenological Research* 29 (3): 327–350.
- Holmwood, J. 2007. „Sociology as Public Discourse and Professional Practice. A Critique Of Michael Burawoy.“ *Sociological Theory* 25 (1): 46–66.
- Horowitz, I. L. 1964. „The Intellectual Genesis of C. Wright Mills.“ Pp. 11–31 in C. W. Mills. *Sociology and Pragmatism: The Higher Learning in America*. New York: Paine-Whitman Publishers.
- Horowitz, I. L. 1984. *C. Wright Mills: An American Utopian*. New York: Free Press.
- Horowitz, I. L. (ed.). 1963. *Power, Politics, and People. The Collected Essays of C. Wright Mills*. New York: Ballantine Books.
- Horowitz, I. L. (ed.). 1965. *The New Sociology: Essays in Social Science and Social Theory in Honor of C. Wright Mills*. New York: Oxford University Press.
- Nicolaus, M. 1968. „Fat-Cat Sociology. Remarks at the American Sociological Association.“ *The American Sociologist* 4 (2): 154–156.
- Lynd, R. S. 1939. *Knowledge For What? The Place of Social Science in American Culture*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.
- McLaughlin, N., L. Kowalchuk, K. Turcotte. 2005. „Why Sociology Does Not Have to Be Saved. Analytical Reflections on Public Sociologies.“ *The American Sociologist* 36 (3–4): 133–151.
- Merton, R. K. 1957. *Social Theory and Social Structure*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Mills, C. W. 1951. *White Collar: The American Middle Classes*. New York: Oxford University Press.
- Mills, C. W. 1953. „Two Styles of Research in Current Social Studies.“ *Philosophy of Science* 20 (4): 266–275.
- Mills, C. W. 1956. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press. (Česky *Mocenská elita*. Praha: Mladá fronta, 1966.)
- Mills, C. W. 2008. *Sociologická imaginace*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Molotch, H. 1994. „Going Out.“ *Sociological Forum* 9 (2): 221–239.
- Oakes, G., A. J. Vidich. 1999. *Collaboration, Reputation, and Ethics in American Academic Life: Hans H. Gerth and C. Wright Mills*. Urbana: University of Illinois Press.
- Parsons, T. 1951. *The Social System*. London: Routledge & Kegan Paul.
- Parsons, T. 1959. „Some Problems Confronting Sociology as a Profession.“ *American Sociological Review* 24 (4): 547–569.
- Press, H. 1978. *C. Wright Mills*. Boston: Twayne.
- Richardson, L. 1990. *Writing Strategies: Reaching Diverse Audiences*. Newbury Park, CA: Sage.
- Richardson, L. 1991. „Postmodern Social Theory: Representational Practices.“ *Sociological Theory* 9 (2): 173–179.
- Seidman, S. 1991a. „The End of Sociological Theory: The Postmodern Hope.“ *Sociological Theory* 9 (2): 131–146.
- Seidman, S. 1991b. „Postmodern Anxiety: The Politics of Epistemology.“ *Sociological Theory* 9 (2): 180–190.

- Seidman, S. 2004. *Contested Knowledge: Social Theory Today*. Malden, MA, Oxford, Carlton: Blackwell.
- Seidman, S., D. G. Wagner (eds.). 1992. *Postmodernism and Social Theory: The Debate Over General Theory*. Cambridge, MA: Wiley-Blackwell.
- Shils, E. 1961. „Professor Mills on the Calling of Sociology.“ *World Politics* 13 (4): 600–621.
- Spinrad, W. 1966. „The Socio-Political Orientations of C. W. Mills: An Evaluation.“ *British Journal of Sociology* 17 (1): 46–59.
- Sterne, J. 2005. „C. Wright Mills, the Bureau for Applied Social Research, and the Meaning of Critical Scholarship.“ *Cultural Studies / Critical Methodologies* 5 (1): 65–94.
- The American Sociologist*. 1989. 20 (4): 303–384. (Speciální blok k uzavření katedry sociologie na Washington University).
- Tilman, R. 1979. „The Intellectual Pedigree of C. Wright Mills: A Reappraisal.“ *The Western Political Quarterly* 32 (4): 479–496.
- Turner, J. H. 2005. „Is Public Sociology Such a Good Idea?“ *The American Sociologist* 36 (3–4): 27–45.
- Turner, J. H., S. P. Turner. 1990. *The Impossible Science: An Institutional Analysis of American Sociology*. Newbury Park, CA: Sage.
- Weber, M. 1998. *Sociologie, metodologie, politika*. Praha: Oikymenh.
- Wiley, N. 1985. „The Current Interregnum in American Sociology.“ *Social Research* 52 (1): 179–207.
- Wolfe, A. 1992. „Weak Sociology/Strong Sociologists: Consequences and Contradictions of a Field in Turmoil.“ *Social Research* 59 (4): 759–779.